

ROBERT DESNOS

4. 7. 1900 – 8. 6. 1940

Francouzský spisovatel Robert Desnos figuruje mezi představiteli avantgardní linie francouzské poezie 20. století jako básník „*moderního zázračna*“ a předchůdce konkrétní a vizuální poezie. Jeho dílo a život jsou spjaty zvláště s vývojem surrealismu v meziválečné Francii. Až do svého rozchodu s básníkem André Bretonem ve 30. letech byl významným členem surrealistického hnutí. Básnické dílo Desnosovo obsahuje milostnou lyriku i společensky angažovanou poezii, vyjadřující odpor k válce a vyzývající k odvaze a solidaritě, ale i básně, v nichž převládá fantastické vidění světa, básně přibližující pařížskou atmosféru a sebeironizující verše, v nichž autor projevil svůj smysl pro humor a zájem o hovorový jazyk.

Narodil se 4. července 1900 v samém srdci staré Paříže, ve čtvrti sv. Martina, jako druhé a poslední dítě Luciena a Claire Desnosových. V Paříži prožil téměř celý svůj život a její atmosféra byla častou inspirací jeho poezie. Již jako dítě hodně četl, kreslil, psal a zapisoval své sny. Celý jeho život byl protknutý sny, když psal, spíše snil, vyprávěl své podivuhodné příběhy lavírující mezi skutečností a vidinami. Přál si být malířem, a přestože kreslit a malovat nikdy nepřestal, výtvarníkem se nestal (jeho kresby a malby ale doplňují některá vydání jeho knih). Od roku 1906 navštěvoval obecnou školu, potom obchodní školu Turgot v Paříži. V šestnácti letech ze školy odešel, a protože došlo k roztržce mezi ním a zbytkem rodiny, osamostatnil se a musel se sám žít. Od roku 1917 střídal různá zaměstnání a publikoval první básně v časopisech (zvláště v Barbussově revue *La Tribune de Jeunes*). V roce 1919 se stal sekretářem žurnalisty, spisovatele a vydavatele Jeana de Bonnefonta a vedle zaměstnání se věnoval vlastní tvorbě. Začal psát *Prospectus* a v avantgardní revue *La Trait d'Union*, s níž spolupracoval, byly otištěny jeho práce *Le Fard des Argonautes* (Přetvářka Argonautů) a *L'Ode à Coco* (Óda na kokain).

Od jara 1920 do léta 1922 Desnos nastoupil vojenskou prezenční službu mimo Paříž. Nejprve sloužil v Chaumontu, ve druhém roce u koloniální pěchoty ve Fezu v Maroku. Ještě předtím poznal Benjamina Péreta, který ho rok poté, o dovolené, uvedl do dadaistické skupiny kolem Tristana Tzary. Po návratu z Maroka Desnos začal psát povídky *Nouvelles Hébrides* (Nové Hebridy). Opět se setkal s Péretem, seznámil se s Louistem Aragonem, André Bretonem, Paulem Éluardem a dalšími, s nimiž navázal přátelství, a po rozpadu dadaistického hnutí se zapojil do řad surrealistů. V období označovaném v historii surrealismu jako „*prostory spánku*“ se Desnos spolu s dalšími básníky účastnil experimentů s hypnotickým spánkem. Věnoval se zejména průzkumům básnické tvorby v hypnóze. Měl schopnost v hypnotickém spánku mluvit, psát, kreslit, odpovídat na otázky, vyprávět aforismy a básně, rýmovat v alexandrínech. Takto vznikly v letech 1922–1923 mimo jiné texty, jež Desnosovi v transu údajně sdělovala fiktivní ženská bytost. Surrealistický výtvarník Marcel Duchamp se ji

pokusil ztvárnit a nazval ji Rose Sélavy (smyšlený přepis „c'est la vie“, česky „to je život“). Cyklus básní pod pseudonymem Rose Sélavy publikoval Desnos v revue Littérature. Vyšly zde prózy *Pénalités d'Enfer* (Tresty pekla), *Rêves* (Sny), *Comptes rendus des séances d'hypnotisme* (Zpráva o hypnotických seancích). S hypnotickými seancemi básník posléze přestal, aby nenarušily jeho zdraví, ale pokračoval v jiných experimentech. Zejména v jazykových hrách a slovních hříčkách, v nichž se projevila jeho neobvyklá slovní virtuozita.

Autorova nevyčerpatelná jazyková fantazie, jeho zalíbení v objevování zvučných slov a nových verbálních významů, se projevila v souboru textů *L'Aumonyme* (Homonymum), uveřejněném roku 1923 v revue Littérature. Kromě próz a básní, v nichž slova žijí vlastním životem, svou roli v textu hrají i vizuální obrazce, konstelace slov, zkratk, cifer, not. Další etapou těchto průzkumů je soubor slovních her *Langage cuît* (Spečená řeč). V knižním debutu *Deuil pour deuil* (Smutek za smutek, 1924), vydaném pařížským nakladatelstvím Sagittaiere, vypráví Desnos svůj lidský a básnický příběh, popisuje svá snění plná přeludů a vidin, ale i každodenní život.

V roce 1924 svou činnost zahájil Úřad surrealistických výzkumů a v listopadu vyšel První manifest surrealismu. Mezi jinými ho podepsal i Robert Desnos. V roce 1925 začala Desnosova dráha žurnalisty, psal a redigoval pro několik časopisů. V Cahiers du mois mu vyšel první filmový scénář *Minuit à quatorze heures – Essai de merveilleux moderne* (Půlnoc ve čtrnáct hodin – pokus o moderní zázračno, 1925). Dvacátá léta byla pro Desnose poznamenána také nešťastnou „láskou lásky“ ke zpěvačce melancholických šansonů Yvonne George, hvězdě tehdejšího kabaretu Olympie na Montparnasse. Nadpozemsky krásná Yvonne básníkovu lásku neopětovala, cítila k němu jen přátelství. Přesto jeho dílem procházela jako tajemná a vzdálená hvězda až do své smrti a inspirovala jeho nejkrásnější básně (zemřela v dubnu 1930 ve švýcarském plicním sanatoriu).

V roce 1926 vydalo pařížské nakladatelství Galerie Simon publikaci *C'est les bottes de sept lieues cette phrase: „Je me vois“* (Jako sedmimílové boty je ta věta „Vidím se“, 1926) s lepty André Massona. Desnos v ní nenuceným tónem a humorem zastírá stesk, a přestože si přeje být nad věcí, vyznívá spíše tragicky. V La Révolution surréaliste publikoval vzpomínky *Confession d'un enfant du siècle* (Zpověď dítěte svého věku) a *Journal d'une apparition* (Deník zjevení). Další jeho básnická próza *La Liberté ou l'amour!* (Svoboda nebo láska, 1927), napůl snový příběh vyslovující požadavek naprosté sexuální svobody pro muže, byla zcenzurována a odsouzena kárným soudem seinského departementu jako nemravná. V té době se básník z nedostatku času už téměř nezúčastňoval aktivit surrealistické skupiny.

Man Ray v roce 1928 realizoval krátký film *L'Étoile de mer* (Mořská hvězda) na motivy básně Roberta Desnose a za jeho aktivní spolupráce. V Le Soir byla otištěna první verze Desnosovy divadelní hry o 9 obrazech *La Place de l'Etoile* (Hvězdné náměstí, 1928). Je to jeho jediná divadelní

hra. Předjímá postupy tzv. absurdního dramatu a na divadelní prkna byla uvedena až po autorově smrti v roce 1945 Nezávislým divadlem ve výpravě Oscara Domingueze.

V prosinci 1929 vyšel Druhý manifest surrealismu. Mezi Desnosem a Bretonem došlo k roztržce a v roce 1930 se jejich cesty definitivně rozešly. Desnos proti Bretonovi napsal pamflet *Un cadavre* (Mrtvola), na jehož textu se podíleli i Jacques Baron, Michel Leiris, Raymond Queneau, Jacques Prévert, Georges Bataille, Georges Ribemont-Dessaignes. Společně pak v *Le Courier littéraire* uveřejnili Třetí manifest surrealismu. Desnos byl rozchodem s Bretonem hluboce raněn, což ovlivnilo i jeho básnickou tvorbu. Začal psát tradičnější verše odrážející i jeho zájem o hovorový jazyk. V té době vydalo nakladatelství Gallimard první shrnující sbírku *Corps et biens* (Se vším všudy, 1930), v níž Desnos shromáždil většinu básní napsaných mezi lety 1919 a 1929. Za vrchol Desnosovy tvorby bývá označována básnická skladba *The Night of Loveless Night* (Noc nocí bez lásky). Fragment byl otištěn již v roce 1929, celá skladba vyšla bibliofilsky roku 1930. Klasické alexandríny se střídají s básněmi v próze, prosté rytmické verše s veršem volným. Protějškem této skladby je *Siramour* z roku 1931. Liší se formou (převažuje volný verš a próza), i obsahem. V Čechách se kolem roku 1930 začaly objevovat první překlady Desnosovy poezie, především v časopisu *Kvart* (J. Zahradníček, J. Hořejší, Fr. Hrubín).

V roce 1930 se Desnos sblížil s Belgičankou Lucií, manželkou japonského malíře Tsuguhara Foujity, který ji přezdával Youki (v japonštině Růžový sníh). Když Foujita Youki opustil a nečekaně se vrátil domů, do Japonska, Desnos a Youki se vzali a začali spolu žít v ulici Lacratelle. Desnos tak konečně naplnil svou touhu po opětované lásce. Pro Youki v roce 1932 napsal knihy *Le Livre secret* (Tajná kniha), tu sám ilustroval, a *Les Nuits blanches* (Bílé noci). V roce 1934 se manželé nastěhovali do bytu v rue Nazarine 19, kde spolu žili až do básníkova zatčení gestapem v únoru 1944. Pravidelně se zde každou sobotu scházeli jejich přátelé, mezi nimi také Pablo Picasso, Joan Miró, Jean-Louis Barrault a další.

Od roku 1934 se Desnos věnoval pravidelné práci v rozhlase. Stále častěji spolupracoval s filmem a skládal písně pro soudobé zpěváky. V jeho básnické tvorbě nastalo období formalistických experimentů a nespoutané fantazie. Jako neprodejný tisk vyšla sbírka šestnácti básní *Les Sans Cou* (Lidé o hlavu kratší, 1934) s lepty André Massona. Projevila se v ní Desnosova „snaha po objektivizaci poezie, po řeči lidové a přesné, sdělné a hovorové. [...] Neobyčejná konkrétnost obrazů, ovzduší vášně, horoucnosti, ale i pohádkovost, snovost vytvářejí ve spojení s nejprostší mluvou zvláštní intenzivní napětí sbírky,“ jak poznamenali o knize A. Kroupa a L. Kundera v předmluvě českého výboru *Prostory spánku* (1984). V roce 1935 Desnos a Youki podruhé cestovali po Španělsku (poprvé 1932). Staral se o ně Pablo Neruda, který byl v té době chilským konzulem v Madridu. V roce 1936 Desnos pracoval na sbírce básní *Les Portes battantes* (Létající dveře) a s J.-L. Barraultem se podílel na adaptaci Cervantesovy Numancie. Psal také texty pro zhudebnění *La cantate des quatre*

éléments (Kantáta čtyř živlů, 1938) a *La cantate pour l'inauguration du Musée de l'Homme* (Kantáta k otevření Muzea člověka), hudbu k nim složil Darius Milhaud. Druhou zmíněnou kantátu uvedl 11. října 1937 orchestr Radio Lille, v červnu 1938 zazněla při otevření Muzea člověka.

Po vypuknutí druhé světové války Desnos narukoval do Nantes. Odtud byl převelen do Alsaska, kde padl do zajetí. Po uzavření příměří se vrátil do civilu a v srpnu 1940 do Paříže. Ve sbírce *Fortunes* (Štěstí, 1942) shrnul svou tvorbu z let 1930–1937. Vyšla v nakladatelství Gallimard. Tamtéž publikoval sbírku básní *État de veille* (V bdělém stavu, 1942), která obsahuje dvacet básní věnovaných přátelům. Mnohé z nich byly zhudebněny a staly se šansony. V červenci 1942 se spolu s Paulem Éluardem zapojil do hnutí odporu a stal se členem ilegální organizace AGIR. Příštího roku publikoval pod pseudonymem Lucien Gallois *Le Legs* (Odkaz, 1943) a jako Pierre Audier *Ce coeur qui haïssait la guerre* (To srdce, jež nenávidělo válku, 1943) v ilegálním sborníku *l'Honneur des poètes* (Čest básníků). V té době u Gallimarda vyšel jeho román *Le vin est tiré* (Vino je stočeno, 1943) a Desnos dopsal sbírku *Contrée* (Končina). V roce 1944 ji s lepty Pabla Picassa vydalo nakladatelství R. J. Godeta v Paříži. V únoru 1944 uvedla pařížská kina Desnosův film *Bonsoir Mesdames, Bonsoir Messieurs* (Dobrá večer, dámy, dobrý večer, pánové).

Ráno 22. února 1944 byl Desnos anonymním telefonátem varován, že pro něj přijde gestapo. Krátce nato byl kvůli své aktivní práci v hnutí odporu opravdu zatčen. „*Mohl ještě uprchnout, ale nechtěl mě ohrozit,*“ řekla později Youki. Internován byl pod číslem 185 443 nejprve v táboře pro politické vězně ve Fresnes, potom ve sběrném táboře v Compiègne. V dubnu 1944 byl deportován do Osvětimi a později do Buchenwaldu. Po něm následoval Flossenburg a naposled Flöha v Sasku. Po evakuaci tábora ve Flöhu se dostal s pochodem smrti do koncentračního tábora v Terezíně. Krátce po osvobození, ráno 4. června 1945, ho v davu nemocných a umírajících poznal český medik Josef Stuna, autor vzpomínek na poslední chvíle básníkova života. Desnos byl nakažen tyfem, umíral. Přes všechnu dostupnou péči svůj poslední boj prohrál. Smrt ho zastihla v Terezíně 8. 6. 1945 po páté hodině ranní. Bezprostředně po své smrti byl spálen a jeho popel předán Francouzskému kulturnímu středisku v Praze. Obřadu se zúčastnili Adolf Kroupa a Vítězslav Nezval za české surrealisty. K tryzně za Roberta Desnose v Praze 14. 10. 1945 vydal Kmen příležitostný tisk s úvodem Adolfa Kroupy a se čtyřmi básněmi v překladech J. Hořejšího, Fr. Hrubína a A. Kroupy. Delegace spisovatelů, vedená Františkem Halasem, předala 20. října 1945 v Paříži urnu s básníkovými ostatky a jeho jediný majetek, brýle s černou obroučkou. Urna byla uložena do rodinné hrobky na montparnasském hřbitově v Paříži.

Ve Francii po Desnosově smrti postupně vycházela jeho další díla v různých nakladatelstvích. Mezi jinými básně a prózy *La rue de la Gaité* (Ulice Radosti, 1947) a *Les trois solitaires* (Tři samotáři, 1947), kniha básní *Les regrets de Paris* (Pařížské nářky, 1947), básně pro děti o květinách a zvířatech *Chantefables et Chantefleurs* (Zpěvobajky a květomluva, 1952), souhrn básníkovy tvorby vystihující populární charakter jeho poezie *Domaine public* (Obecný majetek,

1953), *Mine de rien* (Jakoby nic, 1957), *Calixto suivi de Contrée* (Kalixto a Končina, 1962), *La liberté ou l'amour! suivi de Deuil pour deuil* (Svoboda nebo láska! Smutek za smutek, 1962), *Cinéma* (Film, 1966), *Corps et biens* (Se vším všudy, 1968), *Destinée arbitraire* (Svévolný osud, 1975), *Nouvelles Hébrides et autres textes 1922–1930* (Nové Hebridy a jiné texty, 1978).

Mezi českými překladateli literárního odkazu Roberta Desnose lze nalézt jména Vítězslav Nezval, František Hrubín, Kamil Bednář, Ludvík Kundera, Adolf Kroupa a další. Adolf Kroupa uspořádal knihu poezie *Básně* (1947), o rok později vyšla v překladu Františka Hrubína kniha *Láhev v řece* (1948). V roce 1965 vydal Slovenský spisovatel první slovenský výbor v překladu Jozefa Mihalkoviče *Od mramorovej ruže k ruži železnej*. Veselé a hravé verše pro děti *Zpěvobajky a květomluva* (1971) ve volném přebásnění Kamila Bednáře doprovodily barevné ilustrace Ludmily Jiřincové. Obsáhlý výbor z celoživotního díla Roberta Desnose *Prostory spánku* (1984) českému čtenáři představili Adolf Kroupa, Ludvík Kundera, Jiří Látal a Eduard Hodoušek. Výbor *Zítří se bude mluvit řečí květin* (2000), v překladu Miroslava Kapina, zahrnuje především poezii z básnickovy první a poslední sbírky a také jeho šansonové texty. Antologie *Nedopitá láhev* (2002) obsahuje texty z Desnosova surrealistického období, na překladu se podíleli Dagmar Steinová a Michal Novotný.

(Zpracovala: Jana Bednářová)